

İŞÇİ KÜLTÜR DERNEĞİ – Küçük Burjuva Bireyciliğine Karşı Örgütlü Yaratıcılık

Yılmaz Onay

12 Nisan 1978'de Federal Almanya'nın ünlü tiyatro eleştirmenlerinden Dr. Hellmuth Karasek Ankara Alman Kültür Merkezinde "Alman Tiyatrosunun Güncel Eğilimleri" konulu bir konferans veriyordu. Kastettiği, tabii, Batı Alman tiyatrosu idi. Konuşma: "Batı Berlin'le birlikte Federal Almanya'nın 180'den fazla sahnesinde her akşam sayısız oyun sergilenir" diye başlıyor, "...eksiksiz bir tiyatro etkinliği ile karşılaşıyoruz" diye sürüyordu. Oysa Almanya'nın 18. yüzyıldan bu yana tiyatro gelişiminden de uzun uzun sözeden konuşmacı, 1933 öncesi Alman işçi sınıfı tiyatro hareketi gibi önemli bir tarihsel gerçeğe tek kelimeyle bile değinmiyordu; bugün Federal Almanya'da tiyatronun işçi sınıfından nasıl koparılmış olduğu da onu hiç ilgilendirmiyordu. Gene kendi deyimiyle "devlet desteği olmaksızın çoktan ortadan kalkacak bir kalıntının yapay olarak ayakta tutulduğu" bu 180 burjuva sahnesi, konuşmacıya göre "eksiksiz bir tiyatro etkinliği" demek olabiliyordu. Oysa aynı tarihlerde İşçi Kültür Derneği'nin yayınladığı "İşçi Tiyatroları - Ajitprop Toplulukları"(1) kitabında verilen geniş tarihsel bilgi içinde, 1930'larda Alman işçi sınıfının, burjuvaziye karşı ulusal ve uluslararası planda örgütlü 400'ü aşkın (yani iki mislinden fazla sayıda) ajitprop tiyatro topluluğunun, salon, sokak, köy, kasaba demeksizin en yaygın biçimde ve sürekli etkinlik halinde olduğunu öğreniyorduk.

Federal Almanya'nın bugünü içinde, kitabın Alman yayıncılarının (Köln'deki "Kültür ve Sınıf" yayınevi) önsözünde aynen şöyle deniyor: "Ajitprop tiyatro, her zaman ancak ona kaynaklık eden işçi sınıfı hareketi kadar güçlü olmuştur. Nitekim şimdi yıllardır ne Federal Almanya'da, ne de Batı Berlin'de böyle topluluklar yoktur ve olmadı. Parti olmadığı için, politik yönden bilinçli işçi sınıfı hareketi olmadığı için, bu dönemde ancak, ilerici kuşku götürmeyen, fakat ideolojik yönden kaçınılmaz biçimde tutarsız ve karmaşık olan öğrenci hareketlerinin 'sokak tiyatrosu' oluşabilmiştir..." Bu hususlara neden hiç değinmediğini, konuşmacı Karasek'e sordüğümüzda verdiği cevap çok ilginçti: "Sanatta sınıf meselesi yoktur. Esasen burjuva sanattan başka sanat mevcut değildir. İşçiler de tiyatro seyretmek istediklerinde temiz elbiselerini giyerek burjuvalaşırlar.."

Gene çok ilginçtir ki, Federal Alman tiyatrosunun bugünü için fikir yürütürken sınıf meselesini 'elbise'ye indirgeyen bu sayın burjuva eleştirmeni, 18. yüzyıl Alman tiyatrosu için, aynı konuşmasında: "Siyasi iktidarı ele geçirememiş olan burjuvazi, aydınlanma hareketiyle tiyatrodaki ve edebiyatta örgütlenme şansını aramıştır" şeklinde, sınıfsal politik bir değerlendirme yapabiliyordu. Burjuvazinin feodalite ile mücadelesinde sanat, kuşku götürmeyecek biçimde sınıfsal ve politik; ama iş burjuvazi ile işçi sınıfının mücadelesinde işçi sınıfının aynı alanda örgütlenmesine gelince, sanat, ne hikmetse birdenbire "sınıflarüstü" oluveriyor ya da "burjuva sanattan başkası yoktur" deniyordu.

Nitekim, Karasek'in konferansını ve bu tartışma konusunu, Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Federal Almanya Merkezi yetkilisi J. W. Preuss'a yazdığımızda -ki o da Batı Alman "Hür Berlin Radyo Televizyonu" nun tiyatro eleştirmenidir aynı zamanda- ondan aldığımız cevap da hiç farklı olmadı: "Ben de Karasek'in haklı olduğuna inanıyorum.. 'İşçi Kültürü', kültür denen şeyin çok yönlülüğünden başka bir şey değildir ve onlar (işçiler) için bu da tiyatro demek değildir, boş vakit geçirme demektir: Bahçeyle uğraşmaktan kahvede kağıt oynamaya, meyhanede bira içmeye kadar.. Bu ise gene bir burjuva kültürüdür ya da genel anlamda 'kültür'dür. Başka kültür yoktur!"

Aynı cevap mektubunda sosyalist ülkeler için de şu sav yer alıyordu: "Kendilerine 'işçilerin ve köylülerin' devleti diyen tüm diğer ülkelerde... istediği kadar sanat ideolojisi ve ona uygun sanat etkinlikleri varolabilir, ancak sanat estetiği (aynen bu deyim kullanılmış) açısından onların hepsi kalitesiz, yüzlek şeylerdir, orada yapılanlar, ideolojik sözler arasında bez, taş ve kağıt hışırtılarıdır.." Federal Almanya eleştirmenlerinin böylece gözden düşürmeye çalıştıkları, örneğin sosyalist Almanya'daki (Demokratik Alman Cumhuriyeti) gizlenemeyen şu gerçeği herhalde: 116 tiyatro salon ve sahnesine ilaveten asıl endüstri ve tarımın ağırlık merkezlerinde 252 sabit oyun tesisi..(2) Yani sosyalist Almanya'da işçilerin, köylülerin yalnız bizzat üretim merkezlerinde tiyatro yaptıkları yer sayısı, kapitalist Almanya'daki tüm tiyatro sayısından fazla. Ve biz burjuvazinin gizlemeye çalıştığı tüm bu doğru bilgilenmeleri, İşçi Kültür Derneği'ndeki örgütlülük sayesinde sağlayabiliyoruz.

Aynı karşıtlığın ülkemizdeki örnekleri de bir o kadar çarpıcı; yeter ki bu duyarlılıkla izleyelim: örneğin burjuvazinin bir eğlencelik kumpanyası daha, ticaretini sürdürmediği için kendi kendini kapattığında(3), 28 Ağustos 1978 günlü Milliyet gazetesi buna başyazısını ayırıp ağıt düzerek şöyle diyor: "İşin bir acıklı yanı da şu: Böyle bir sona en kolay, en çabuk mahkum edilenler sanatı sanat için yapma ilkesine öncelik verip, sanatı araç olarak kullanmayı reddedenler. Onu ne ticaret, ne de siyaset metaı haline getirmek istemeyenler... Olay Türk toplumunun sanatçısını yaşatamayan bir toplum haline geldiğini göstermek bakımından çok acı fakat çok anlamlı bir örnektir."

Oysa bizce asıl anlamlı olması gereken, bu yazının kendisi, burjuvazinin meseleye bu ilginç yaklaşımıdır. Örneğin aynı yaz İşçi Kültür Derneği Altındağ lokali faşistlerce ikinci kez bombalanmış, ama Dernek, kendini kapatmak şöyle dursun, bu yıkıntı önünde çalışmalarını sürdürmüş, bu saldırılardan yılmayacağını da yıkıntı önünde düzenlediği basın toplantısında açıklamıştı. Dernek, çok daha güçlenerek, yaygınlaşarak etkinleşerek, örgütlenerek sürdürüyor çalışmalarını. Burjuva basını tek kelime söz ediyor mu bundan? Tam tersine, yeni yasa tasarıları ile işçi sınıfı ve emekçi kitlelerin örgütlü çalışmalarına daha ağır baskı, önleme, kapatma tedbirleri getirilmek isteniyor. Burjuva basınının bunları da "acı" bulduğuna rastlıyor muyuz? Hayır. Hatta "tarafsızlık" bahanesi ile asıl faşizme karşı "saygılı" davranılmasını önermekle meşgul.

Örnekleri çoğaltmak mümkün.Fakat bu kadarı ile de kültür ve sınıf ilişkileri için yeterli bir somutlama çıkıyor ortaya. Derneğin yukarıda sözünü ettiğimiz yayınında bu konuda da çok zengin yaşantı deneyleri ve özellikle de, burjuvaziye karşı kültür alanındaki mücadelenin de mutlaka örgütlü olması gereğini kanıtlayan, bu örgütlenmenin sınıfsal niteliğini koyan, örgüt ilişkilerine ışık tutan çok geniş ve detaylı tarihsel bilgi mevcut. işte İşçi Kültür Derneği'nin çalışmalarını bu perspektif içinde değerlendirmekte yarar var sanıyorum.

ÇOK YÖNLÜ VE ÖRGÜTLÜ ÇALIŞMANIN ÜRÜNLERİ

Bugün Derneğin Ankara'da Maltepe'de bir salonu var. Ankara Şubesi, salona yönelik çalışmalarını, provalarını, eğitim çalışmalarını ve salon dışına yönelik çalışmaların hazırlıklarını bu olanağı değerlendirerek yürütüyor. Anak salon, aynı alanda çalışma yapan örgütlerin kullanımlarına da olanak ölçüsünde ayrılmaya çalışılıyor. Öte yandan, salon dışında, kitle ile ilişki ağırlıkta olduğu için, salon koşulları ile sınırlanmış bir "Özel Topluluk" sistemi uygulamasına girilmiyor. Çok yönlü çalışma ürünleri, aylık programlar halinde salonda da sergileniyor. Ayrıca İstanbul, Bursa, Giresun, Adana gibi şubeler, kendi bölgelerinde etkin çalışmaları sürdürdükleri gibi, şubeler ve merkez arasındaki örgütlü ilişki ile İşçi Kültür çalışması giderek artan bir yaygınlığa kavuşuyor. Bu ilişki, ürün alış verişinden, kitle çalışmalarının müşterek örgütlenmesine kadar uzanıyor.

Çalışmanın geçmişten bugüne, somut ürüne dönüşerek kitlelere ulaşan ilk kolu, müzik alanında oluşmuş. Birkaç yıldır, grev yerlerinden, anma günlerine, sendikal çalışmalara kültürel katkıdan, kitle örgütlerinin programlarına, işçi sınıfının politik çalışmalarından, yol üstünde davet edilen işçi eylemlerine kadar sayılamayacak kadar çok etkinlikte bulunmuş ve deneyden geçmiş, bir çeşit hazır kuvvet olmuş İşçi Kültür Korosu ve müzik çalışması birikimleri, bugün de Dernek çalışmalarının bel kemiğini oluşturuyor denebilir. Çünkü bu çalışmaların ürünleri ve kadroları, diğer çalışma alanlarına ve şube çalışmalarına da en geniş katkısı sağlamış. Bugün şubelerde de korolar olduğu gibi, halk bilimleri ve tiyatro yönündeki çalışmalarda da aynı ürünler değerlendirilmekte. İşte, küçük burjuva bireyciliğinin eritip boğduğu birçok olumsuz örnek karşısında, işçi Kültür Derneği'nin "örgütlülüğü"ne ve doğru kurulmuş sınıfsal örgüt ilişkilerine borçlu olduğu somut sonuç.

Bu tür örgütlü hareketler, belki başlangıçta daha çok sayıda tek tek değerli sanatçıyı içeren ve bu nedenle belli süre ve belli çevrede daha parlak görüntü sağlayan oluşumlar gibi çekici olmaz; ama önu açık olan, sürekli olan ve ergeç kapsayıcı olacak olan tek sağlıklı yol, kültür ve sanat alanında da sabır ve inatla izlenmesi gereken örgütlü çalışma yoludur. Müzik çalışması, artık halk müziği yönünde de genişleyip zenginleşmekte; eğitim çalışması bir yandan iç eğitim çalışmaları ile yeni kadrolar ve yeni ürünlere yönelik derinleşirken, öte yandan işçi marşlarını daha geniş kitlelerin öğrenip söyleyebileceği dış eğitim çalışmaları düzenlenmektedir. Ayrıca ürünler banta çekilerek çoğaltılmakta, notaları ile basılarak da yayınlanmış bulunmaktadır. Derneğin işlevi yönünde müzik yapımının öz ve biçim çalışmalarının kesintisiz sürdürüldüğünü öğreniyoruz.

İşçi Kültür Derneği bu süreç içinde bir yandan işyeri ve mahalle birimlerinde çok yönlü kültür çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da tiyatro, halk bilimleri, grafik, foto-film, edebiyat, süreli dergi yayını gibi alanlarda özgün çalışmaları da, eğitimi ve zaman zaman elemanter gösterileri ile sürdürerek örgütlenmeyi geliştirmiş ve bugün örneğin Ankara şubesinin son aylık programında çeşitli gruplamalar halinde izlenebilecek zengin programlara varmış bulunmaktadır. Bu programlar içinde koro, müzik ve film gösterileri yanında, tiyatro ve bale gibi özgün oyunları da görüyoruz. Salonda sürekli fotoğraf ve grafik sergilerini de izliyoruz. "Barış" posterleri gibi yayına yönelik grafik çalışmalarının ürünleri sunuluyor. Ayrıca süreli ve süresiz yayınlara geçileceğini öğreniyoruz. Şimdi bunlar arasında bazılarını biraz daha yakından inceleyelim.

ŞEYH BEDRETTİN DESTANI

Nazım'ın destanının, yer yer sözlü, yer yer sözsüz oyun ve müzik, türkü, halk oyunları ve onların sahne dili seviyesinde işlenmesi bileşimiyle bir bütünlük halinde anlatımı. Bu gösterinin biçim yönünden en ilginç yanı, halk sanatımızdaki ve halk oyunlarımızdaki unsurların, yoğun konulu sahneler seviyesinde ve bale ustalığında bir ekip oyunu aşamasında sunulması. En az bunun kadar önemli yanı da, sanat dallarını aykırı biçimde ille de birbirinden bıçakla ayırmak tarzındaki burjuva sanat anlayışının tersine, öze en iyi hizmet etmek adına, söz, müzik, hareket gibi anlatım unsurlarını en iyi biçimde monte etme üslubudur. Temelinde halksal kültürel birikimin değerlendirilmesine dayalı bu özgün üslup, her yönü ile gelişmeye çok açık olduğu gibi, Nazım'ın destanına, onu bugün kitlelerin bilincine dönüştürme yönünde can katacak bir üslup olarak da uygulanmıştır. İşçi Kültürün kendi salonunda, TİP İl Temsilcileri toplantısı vesilesiyle düzenlenen gecede ve Amasya'da işçilere yapılan gösteride kapalı salon koşullarında çok başarılı olduğu gibi, çok değişik gösteri koşullarına da uyarlanabilecek olanaktadır. 'Ne ah edip ne ağlayan, dünü bugüne, bugünü Yarına bağlayan" bir ürün.

Şeyh Bedrettin Destanı

Amasya'da işçilerin alkışları da bu gerçeği doğrulamıştır. Bu çalışma, bir yandan geçmişteki uzun folklorik çalışmaların, pratik ve teorik eğitim çalışmalarının, öbür yandan gene uzun ve yorucu müzik çalışmalarının, grafik, dekor çalışmalarının, bireysel yaratıcılıkla pekala bütünleşebildiğinin, ama bunun ancak ve ancak örgütsel çalışma ve sürekli örgütsel hareket içinde gerçekleşebildiğinin bir kanıtıdır. Ancak bu nitelikte bir çalışma ortamında bireysel yaratıcılık ve örgütlü çalışma birbirini engelleyici değil, tam tersine birbirini omuzlayıcı olabilmektedir. Ve sonuçta ürünün sınıf mücadelesi hizmetine verilmesinde sanatsal bir zayıflama değil, sanatsal açıdan da bir güçlenme mümkün olmaktadır.

TİYATRO OYUNLARI: "PATRON SOYUNMASI" VE "İŞÇİ SINIFI AÇIK OTURUMU"

Her iki oyun, metnini Derneğin anonim olarak oluşturduğu oyunlar. Hedef, açık havadan, küçük kahve hacmine, spor salonundan, grev yeri şartlarına, mahalle içinden sinema salonuna kadar, her koşul içinde yeterince anlaşılacak ve alış veriş sağlayacak biçimde sergilenebilmesi, taşınabilmesi, toplanabilmesi, şubeler ve isteyen topluluklarca her yerde oynanabilmesi. Özünde ise, işçi sınıfı mücadelesinin temel verilerinin, oyunları izleyen işçi ve emekçilerce bir de bu yolla özümlemesine hizmet edilmesi. Her iki oyun da, müzik, grafik dahil tüm bölümlerin somut katkıları ile gerçekleşmiş, profesyonelle amatörün örgütsel bileşimini sağlamıştır.

"Patron Soyunması", striptiz(!) esprisinden hareketle, burjuvazinin donandığı somut güç ve unsurları göstermelik biçimde üstünde taşıyan bir sembolik "patron" figürünün soyunması -ya da soyundurulması- biçiminde. Kof ve boşaltıcı, aşağılayıcı bir eğlence türü olarak egemen sınıfların kendi kullandıkları "striptiz", bu kez tersine burjuvazinin kirli çamaşırlarının işçi ve emekçiler önünde açığa dökülmesi adına doğru ve muhtevalı bir eğlence türü olarak kullanılıyor. İzleyenler bir temel karar noktasına getiriliyor. Bu oyun Ankara Şenliğinde Şeyh Bedrettin Destanı gibi meydanlarda oynanmak ve izlenmek üzere zamanlanmış, düzenlenmiş ama Şenliğin kaldırılması üzerine işçi Kültürün kendi salonunda sergilenmişti. Oyunu ayrıca Giresun şubesi de çalıştı ve oynuyor.(4) Öte yandan Diyarbakır'da da bu oyun çalışıldı ve TİP il kongresi vesilesiyle düzenlenen gecede oynandı. Bu da ancak örgütlülükle mümkün olabilecek bir sonuç.

Bilindiği gibi Adana şubesinin ürettiği "TV'de Bir Yarışma" oyunu da Bursa, Kartal ve Giresun şubelerinde oynanmıştı ve Ankara Şenliğine gelecekti. Bunlar da örgütlü kitle çalışmasının sağlayabileceği yararlardır. Özel Tiyatro profesyonel kurgusunun, belli sayıda seyirciye ardı arkasına yeni ürünler üretip satma tikanıklığına karşın, ülke içinde yaygın, çok sayıda topluluğun örgütlü ilişkisi içinde belli ürünleri giderek daha geniş kitlelere ulaştırması, hem kitlelere gerçekten ulaşmanın, hem de o ürünleri gerçekten işçilerin ve emekçilerin insiyatifinde oluşturmanın tek çözümüdür herhalde. "Patron Soyunması" oyununun da salondaki başarısını değişik alanlarda daha da fazla etkinlikle kanıtlayacağı görülüyor.

İşçi Sınıfı Açık Oturumu

"İşçi Sınıfı Açık Oturumu" oyunu ise burjuvazinin, "Sıfırdan Milyara" başlığı ile yayınlanan bir roportajdaki kendi belgelerinden ve çelişkilerinden giderek, bunları izleyicilerin de tartışmasına sunarak, müzikli söyleşili bir yolla işçi sınıfı mücadelesinin temel konularını, güncel gerçeklerle açıklamak, bu açıklığa, bir deyişle "birlikte" varmak yöntemini kullanıyor. Oyun, İstanbul'da düğün salonu, Bursa'da spor salonu, Hacıbektaş'ta ve Ankara Balgat işçi bloklarında açık meydan, Ankara Yıldız'da kahve, Amasya'da sinema vb. en değişik fiziksel koşullarda ve en bilinçli işçi kesimlerinden henüz köylülüğe daha yakın değişik emekçi kesimlerine kadar oldukça geniş ortamlarda oynanmış bulunuyor. Bu oyunların bundan böyle değişik yer ve koşullarda daha sık oynanması istek ve düzenlemelerinin bulunduğu da biliyoruz. Ayrıca İşçi Kültür'ün kendi salonundaki programlar da izlenirken bu perspektif ışığında izlenmesinde yarar var sanıyorum. Bütün bu yaygın düzenlemeler, kitleye böyle genişlikte ulaşılabilmesi -ki elbette gene çok azdır- ancak sınıfsal, politik, örgütlü ilişkiler sayesinde mümkün olmuştur. Bu görevlerin üstesinden gelinebilmesi de Derneğin örgütlülüğü ile sağlanabilmiştir. Ve gene ancak bu sayede Dernek, bundan çok daha geniş ve kendisinden beklenen, önü asıl bundan sonra açılan işlevlerin sürekli taşıyıcısı olacaktır. Olmak durumundadır.

DİĞER ETKİNLİKLER

Şubeler ve Merkezin değişik kollarının çok yönlü etkinliklerini bu yazıda sıralamak mümkün değil. Ancak bu konuda bir tek şeyi belirtmek yetebilir sanıyorum: Ankara Şenliği hazırlık çalışmalarında ve ilan edilip de sonra Şenliğin kaldırılması ile gerçekleşmeyen programında açıkça görülüyor ki, İşçi Kültür Derneği, müzik, folklor, açık ve kapalı sahne gösterileri, resim-fotoğraf-çizgi sergileri vb. her yöndeki yoğun katılımı ile Şenliğin bel kemiği ağırlığını taşımaya adaydı. Mahalle ve açık hava meydan gösterilerine tüm bu etkinliklerle açılma zorlamasını da en açık biçimde getirebilen gene işçi Kültür Derneği olmuştu. Şenlik yönetimi aksine kural koymasa, şubeleriyle bu etkinliği bir o kadar daha artırmayı programlamıştı. Şimdi bütün bunlar, yeni açılımlarla daha da köklülük, süreklilik ve genişlik kazanacaktır, örgütlenmenin gelişimi ile de daha yaygınlık ve etkinlik kazanacaktır. Ama bu, rastlantı ya da şans değil. İşçi Kültür Derneği'nin, sırf bir sanatçı grubunun sanatsal birleşmesi, ya da bir kumpanya niteliğinin çok ötesinde, zorunlu asgari şartları bünyesinde taşıyan bir "örgüt" olmasındandır. Burjuvazi ile uzun soluklu mücadelenin kültür ve sanat alanındaki en az koşulu da bu herhalde.

- (1) İşçi Kültür Derneği'nin yayın çalışmasının bu ürünü için Yürüyüş ve Yurt ve Dünya'da tanıtma yazıları yer almıştı. Derneğin ayrıca süreli Dergi yayını da olmuştur. Yayın alanına daha geniş bir programla geçileceği bildiriliyor.
- (2) Panorama DDR. Dokumentation 6.1.: 'Theater in der Deutschen Demokratischen Republik'
- (3) Altan Erbulak'ın tiyatrosunu kapatması üzerine Abdi İpekçi'nin yazısı.
- (4) Giresun şubesi, bir başına yayınlanmaya değer zengin çalışma raporunda kendi çalıştığı "Şanlı Grev" oyununu da belirtiyor. Bulancak, Tirebolu, Perşembe'deki koro, halk türküleri, folklor, şiir ve tiyatro gösterileri ile çoğunluğu işçi ve emekçilerden oluşan izleyici bileşimlerini kaydederek şu ilginç saptamayı bildiriyor: "En çok ilgi toplayan program Patron Soyunması adlı oyunumuz olmuştur. Bundan sonraki çalışmalarımızda klasik tiyatro yerine ajitprop tiyatro üslubuna ağırlık verilmesi, Patron Soyunması adlı oyunun verdiği pratikle kararlaştırılmıştır."
- (5) Örgütlü çalışmanın somut işlevi asıl tüm bu raporlar değerlendirilip yayınlanınca açıkça görünür olacaktır.

Yayınlandığı yer: YÜRÜYÜŞ, 12 Aralık 1978, Sayı:192, s.14 – s.15